

УДК 338.43:005.412 (477)

В. В. Сьомченко
кандидат економічних наук**І. В. Патенко**
Запорізький національний університет**ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ В УКРАЇНІ**

У статті проаналізовано стан аграрного сектору економіки України, а саме: встановлено перспективи та важливість розвитку, визначено ключові проблеми та оцінено сучасний етап розвитку аграрного сектору. Встановлено вплив соціально-економічних і геополітичних факторів. Наведено пріоритетні напрями розвитку аграрного сектору, визначено необхідність дотримання агротехнологічних вимог, доцільність вкладення коштів саме в аграрний сектор, узагальнено ключові чинники його динамічного зростання.

Ключові слова: аграрний сектор економіки, сільськогосподарське виробництво, сучасний стан, проблеми, розвиток, агротехнологічні вимоги.

I. Вступ

Сучасне сільське господарство пройшло неймовірно складний шлях становлення та розвитку. Аграрний сектор завжди був пріоритетним напрямом у розвитку економіки, адже саме від його стану й перспектив розвитку залежить забезпечення життєдіяльності людини. Тут створюється до 12% валової доданої вартості. Проте виклики часу висувають нові завдання та проблеми, які потрібно вирішити для ефективної праці в цій галузі.

Наразі розвиток сільського господарства України супроводжується загостренням низки соціально-економічних проблем. Серйозним викликом стійкості галузі є скорочення кількості малих господарств – суб'єктів підприємництва. Стрімке падіння рівня доходів українських споживачів стримує темпи зростання цін на внутрішніх агропродовольчих ринках. При цьому більш вразливими в умовах зростання цін на засоби виробництва та погіршення фінансового забезпечення галузі є дрібні виробники сільськогосподарської продукції.

Комплексне дослідження аграрного сектору економіки держави та визначення перспектив його подальшого розвитку стає предметом численних публікацій. Дослідження, присвячені аналізу проблем інноваційної діяльності в Україні, перспектив розвитку агропромислового комплексу, доцільності впровадження інновацій, здійснили такі вчені, як: О. Гнаткович [3], О. Грищенко [2], М. Кропивко [5], Ю. Лупенко [2; 5], В. Мель-сель-Веселяк [1; 2], М. Присяжнюк [1; 6], М. Ревенко [7], П. Саблук [1; 8], В. Сацук [9], М. Федорова [1] та ін.

Але все ж існує необхідність постійного спостереження за станом і тенденціями роз-

витку з метою виявлення та вирішення проблем галузі. Нові соціально-економічні та геополітичні фактори спричинили появу цілої низки проблем розвитку галузі: зменшення обсягу валової продукції сільського господарства, необхідність збільшити та врізноманітнити ринки збуту продукції. Це потребує проведення комплексу заходів для покращення розвитку галузі.

II. Постановка завдання

Мета статті – аналіз сучасного стану та інноваційної діяльності аграрного сектору економіки України, визначення основних проблем розвитку та пошук шляхів їх вирішення.

III. Результати

Україна – це країна з потужним агропромисловим потенціалом і значними перспективами розвитку сільського господарства. Вона має сприятливі кліматичні умови та якісні земельні ресурси, наявність яких свідчить про можливість ефективного розвитку сільськогосподарського виробництва. Сільське господарство України є однією з найважливіших галузей економіки, в ньому використовуються основні засоби вартістю понад 100 млрд грн, господарюючи суб'єкти користуються 20,6 млн га сільськогосподарських угідь. Сільськогосподарські підприємства виробляють на 223,2 млрд грн валової продукції, в тому числі 149,2 млрд грн продукції рослинництва й 74 млрд грн продукції тваринництва [1, с. 1008].

Аграрний сектор є важливою стратегічною галуззю української національної економіки, яка забезпечує продовольчу безпеку та продовольчу незалежність нашої держави, дає значній частині сільського населення робочі місця. В умовах спаду української економіки перед сільським господарством постала ціла низка проблем, що загрожують позитивній динаміці його зростання, що, насамперед, стосується зменшення обсягу валової проду-

кції сільського господарства. Продовження зниження цін на світових аграрних ринках і нестабільність фінансово-економічної ситуації в Україні може змусити виробників сільськогосподарської продукції, з одного боку, скоротити обсяги виробництва (площі посівів і поголів'я тварин). З іншого боку, коливання курсу національної валюти спричинило стрімке зростання цін на паливно-мастильні матеріали, мінеральні добрива та засоби захисту рослин [7, с. 51, 53].

Отримані наразі результати господарювання не відповідають потенціалу країни, зміна системи управління аграрним сектором може дати змогу Україні вийти на передові позиції з експорту продовольства й успішно конкурувати з лідерами світового ринку.

2016 рік став найскладнішим для українських аграріїв за останні 10 років. За статистичними даними з питань експорту продовольства, в грошовому еквіваленті в 2016 р. Україна на експорті заробила близько 15 млрд дол. США, що на 13% більше ніж у 2015 р. й на 8% менше ніж у 2014 р. 15 млрд дол. США – цифра, звичайно, значна, однак необхідно зазначити, що 2016 рік був складним для українських аграріїв, адже протягом року спостерігалось зменшення виробництва в різних секторах, скорочення поголів'я та постійне підвищення цін на продукти. Більше того, відсутність державного контролю над сівозмінною в Україні та нещадна експлуатація земель призвели до того, що українські чорноземи стали вдвічі менше родючими.

Поголів'я корів у 2016 р. скоротилося на 4,3%: на 4,4% скоротилося промислове поголів'я корів і на 4,2% – у господарствах населення. У 2016 р. також скоротився й експорт українських молочних продуктів: на 8,5% в натуральній масі й на 12,5% в грошовому еквіваленті.

У 2016 р. показники рентабельності в галузі тваринництва України стали найнижчими за останні 5 років. Головними причинами падіння рентабельності виробництва та скорочення поголів'я свиней у 2016 р. стало: зниження купівельної спроможності українців; зростання цін на електроенергію та корми; дуже складна процедура відшкодування ПДВ і африканська чума свиней (АЧС).

Оскільки Україна – це аграрна країна, то сільськогосподарська продукція є основним кошторисом доходу державного бюджету, однак у 2017 р. валове виробництво аграрної продукції в Україні без істотних змін умов для ведення сільського господарства скоротиться на 5–7%, що позначиться на зростанні цін і зменшить надходження в казну держави.

Для спостереження за динамікою змін в обсягах виробництва продукції сільського господарства в часі застосовують розрахунок індексу обсягу сільськогосподарського виробництва. За даними Держстату, цей показник з 2000 по 2016 р. постійно коливається (табл. 1). Зазначимо, що з 2014 р. цей показник має тенденцію до зниження, чого не спостерігалось в 2013 р. Найбільше зростання виробництва аграрної продукції відбувалося в 2004 та 2011 рр. [4].

Таблиця 1

Індекси обсягу сільськогосподарського виробництва (у % до попереднього року)

Роки	Продукція сільського господарства	Продукція рослинництва	Продукція тваринництва
2000	109,8	121,3	95,3
2001	110,2	112,3	106,8
2002	101,2	98,5	105,7
2003	89,0	85,9	93,9
2004	119,7	133,1	100,5
2005	100,1	97,5	105,1
2006	102,5	101,8	103,6
2007	93,5	90,9	98,0
2008	117,1	128,6	98,7
2009	98,2	95,3	104,2
2010	98,5	95,9	103,4
2011	119,9	130,4	101,3
2012	95,5	91,9	103,9
2013	113,3	117,9	104,0
2014 ¹	102,2	103,2	99,7
2015 ¹	95,2	94,8	96,3
2016 ¹	106,1	109,7	97,4

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим, м. Севастополь та частини зони проведення антитерористичної операції [4].

Скорочення сільськогосподарського виробництва та падіння життєвого рівня призводить до витіснення значної частини працездатного населення з сільськогосподарського сектору, що посилює безробіття та міграційні процеси [4, с. 56] (табл. 2). Кількість найманих працівників сільськогосподарських підприємств скоро-

чується швидкими темпами. Лише за останні п'ять років в Україні спостерігається значне скорочення чисельності працюючих у сільськогосподарських підприємствах на 153,8 тис. осіб [4]. Негативна тенденція скорочення найманої праці в громадському секторі продовжує поширюватися й дотепер.

Таблиця 2

**Кількість найманих працівників
у сільськогосподарських підприємствах України, тис. осіб**

Роки	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Наймані працівники	645,2	632,1	621,8	579,8	528,9	491,4

До ключових проблем розвитку аграрного сектору економіки України можна зарахувати:

- нерівномірність розвитку різних форм господарювання;
- недостатність нормативно-правових заasad та відсутність мотивації до кооперації й укрупнення дрібних сільськогосподарських виробників у межах сільських громад, низька товарність виробництва продукції, ослаблення економічного підґрунтя розвитку сільських громад;
- нестабільні конкурентні позиції української сільськогосподарської продукції та продовольства на зовнішньому ринку через незавершення процесів адаптації до європейських вимог щодо якості та безпечності сільськогосподарської сировини та харчових продуктів;
- низький рівень забезпечення оновленою технікою;
- ризики збільшення виробничих витрат через зростання зношеності техніки, переважання використання застарілих технологій при зростанні вартості невідновлювальних природних ресурсів у структурі собівартості;
- значні втрати продукції через недосконалість інфраструктури аграрного ринку;
- відсутність мотивації виробників до дотримання агроекологічних вимог виробництва;
- обмежена ємність внутрішнього ринку сільськогосподарської продукції та продовольства, зумовлена низькою платоспроможністю населення;
- недостатня ефективність самоорганізації та саморегулювання ринку сільськогосподарської продукції та продовольства, складність у виробленні консолідованої позиції сільськогосподарських товаровиробників у захисті своїх інтересів [2].

Значним бар'єром для успішного розвитку й функціонування аграрного сектору в Україні є недосконалість нормативно-правових актів щодо аграрної політики держави. Тому їх необхідно переглянути та змінити правову базу, яка б захищала інтереси сільськогосподарських виробників. Проблема

охорони та підвищення родючості сільськогосподарських земель в умовах зростання інтенсифікації виробництва й викликів глобалізації економічних процесів повинна стати актуальнішою для управління земельними ресурсами й земельними відносинами.

Для забезпечення раціонального рівня дотримання сільгосптоваровиробниками агротехнологічних вимог необхідно вжити комплекс заходів, зокрема:

- запровадити сприятливий режим увезення імпортованих мінеральних добрив і засобів захисту рослин за доступними цінами;
- покращити організацію виробництва мінеральних добрив через використання українських фосфоритів, поклади яких є в Рівненській, Волинській, Тернопільській, Сумській областях, і калійних руд Прикарпатського калійного басейну Львівської та Івано-Франківської областей, що дасть можливість знизити собівартість добрив і, відповідно, ціни на них;
- нарощувати обсяги застосування рідких азотних добрив (вартість азоту в рідких азотних добривах в 1,2–1,5 рази нижча, ніж в аміачній селітрі);
- запровадити економічне стимулювання власників землі, землекористувачів та орендарів земельних ділянок за підвищення родючості ґрунтів і покращення їх економічного стану [3, с. 19, 21].

Значну роль повинна відігравати інноваційна діяльність. Без сумніву залишається той факт, що інвестиції безпосередньо пов'язані з інноваціями у своєму впровадженні, тому обсяг інвестицій фактично унормовує висновок про динаміку інновацій та ефективність ринку інноваційного продукту.

Пріоритетним напрямом інноваційної діяльності в аграрному секторі є впровадження найбільш перспективних агротехнологій і на цій основі підвищення продуктивності виробництва з метою зниження витрат на одиницю продукції та зміцнення її конкурентоспроможності на внутрішньому й світовому ринках.

Таблиця 3

Капітальні інвестиції в аграрному секторі (у фактичних цінах, млн грн)

Роки	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Сільське господарство, мисливство та надання пов'язаних із ними послуг	10 817,7	16 140,9	18 564,2	18 175,0	18 388,1	29 309,7	44 246,3

Як показує дослідження, спостерігається постійне зростання капітальних інвестицій в

аграрному секторі економіки. Позитивним є те, що в сільському господарстві в 2016 р.

освоєно 44 246,3 млн грн капітальних інвестицій, що на майже 15 млн грн більше порівняно з минулим роком.

Становлення, розвиток та реформування аграрного сектору економіки супроводжувалося становленням ринкових відносин, проведенням земельної реформи, створенням нових підприємницьких організаційних структур різних форм власності. Сучасний стан спонукає до використання стратегічних підходів для здійснення великих перетворень в аграрній сфері, що є однією з передумов успіху її соціально-економічного розвитку.

Найбільш пріоритетними напрямками розвитку аграрного сектору є:

- впровадження перспективних агротехнологій, а отже, підвищення продуктивності виробництва, зниження витрат на одиницю продукції, підвищення її конкурентоспроможності на ринку;
- покращення якості землі та її використання через упровадження правильних сівозмін, збільшення маси добрив, насамперед органічних;
- боротьба зі шкідниками та хворобами сільськогосподарських культур, що дає змогу зберегти понад 20% вирощеного врожаю;
- проведення комплексу заходів з охорони ґрунтів;
- формування висококваліфікованих кадрів;
- у тваринництві – досягнення інтенсифікації завдяки використанню досягнень генетики й селекції, покращення кормової бази тощо [5].

Аграрний сектор є важливою стратегічною галуззю української національної економіки, яка забезпечує продовольчу безпеку та продовольчу незалежність нашої держави, дає значній частині сільського населення робочі місця. При тому, що аграрний сектор забезпечує близько 60% фонду споживання населення, займає друге місце серед секторів економіки в товарній структурі експорту й залишається практично єдиною галуззю, яка багато років поспіль забезпечує позитивне зовнішньоторговельне сальдо, економічні можливості його використовують не повністю. Тому для його процвітання потрібно вирішити багато проблем і докласти великих зусиль [9].

Розвиток сільськогосподарських підприємств можна спрямовувати через:

- формування виробництва в регіонах, сприятливих для виробництва найприбутковіших видів сільськогосподарської продукції, зокрема зернових і зернобобових, технічних культур, а в південних регіонах – вирощування овочевих та баштанних культур, шляхом формування великих землекористувань на базі орендних відносин, створення агрохолдингів, районних і міжрайонних об'єднань свинарства та птахівництва;

- досягнення раціональних розмірів виробництва через кооперування сільськогосподарських підприємств щодо спільного використання машинно-тракторного парку та транспортних засобів;
- створення умов для конкуренції на ринку оренди землі через обмеження розмірів землекористування великих господарських структур у межах адміністративних районів та загалом в Україні, обов'язкової державної реєстрації землекористувачів за місцем знаходження земельних ділянок;
- запровадження виробничих стандартів щодо структури посівних площ та щільності поголів'я тварин на регіональному рівні й на рівні суб'єктів господарювання;
- стимулювання розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів із закупівлі, зберігання, переробки й збуту продукції тваринництва та рослинництва як альтернативу посередницьким комерційним структурам [8, с. 201, 204, 207].

Сьогодні вкладення коштів у аграрний сектор вважають доцільним. Це пояснюють тим, що фінансові ресурси, задіяні в сільському господарстві, як правило, за сприятливих умов мають високу обіговість, ліквідність і рентабельність.

Сучасна модель функціонування сільськогосподарського виробництва не спроможна зробити значний якісний стрибок у своєму розвитку, забезпечити вирішення соціально-економічних проблем села, реалізувати в повному обсязі той потужний природно-ресурсний потенціал, яким володіє галузь. Цьому заважає низка перешкод, які не вдалося подолати протягом тривалого періоду реформування сільськогосподарської галузі, таких як: галузева незбалансованість сільського господарства, неефективне використання ресурсного потенціалу аграрного сектору; суттєва перевага у виробництві окремих видів сільськогосподарської продукції або великих, або дрібних товаровиробників; дефіцит фінансових ресурсів для стабільного ведення господарської діяльності; недостатній рівень розвитку соціальної інфраструктури на селі та низька якість життя сільського населення порівняно з міським; невідповідність української сільськогосподарської та харчової продукції європейським стандартам [6].

IV. Висновки

Таким чином, окреслюючи перспективи розвитку аграрного сектору України, треба орієнтуватися на його конкурентні переваги на ринках продовольства, адже відомо, що світовий попит на аграрну продукцію буде зростати. Передусім, доцільною буде пропозиція підвищення ефективності державної підтримки аграрного сектору економіки з метою формування сприятливих умов для

реалізації потенціалу його зростання, зміцнення матеріально-технічної бази, а також здобуття конкурентних переваг на світових ринках.

Разом з тим, повноцінний розвиток сільськогосподарства можливий при здійсненні постійних і значних інвестиційних вкладень, ресурсний потенціал яких є досить обмеженим в українських сільгоспвиробників, а тому важливим є пошук можливостей збільшення інвестицій у аграрний сектор, використовуючи фінансові ресурси національної економіки.

Незважаючи на проблеми, які притаманні сучасному етапу розвитку сільськогосподарського виробництва, Україна повинна розвивати виробничі потужності сільськогосподарства, щоб у найближчі декілька років наша сільськогосподарська продукція могла вийти на світовий ринок і конкурувати з продукцією інших розвинутих країн. Від того, наскільки оперативної й ефективно вітчизняний аграрний сектор адаптується до нових умов господарювання, залежать його подальші перспективи зайняти гідне місце серед провідних виробників агропромислової продукції. Але все ж, враховуючи величезний потенціал розвитку аграрного сектору, можна впевнено стверджувати, що на сьогодні є реальним закріплення статусу України як потужної аграрної держави у світі.

Список використаної літератури

1. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / М. В. Присяжнюк, М. В. Зубець, П. Т. Саблук та ін.; за ред. М. В. Присяжнюка, М. В. Зубця, П. Т. Саблука, В. Я. Месель-Веселяка, М. М. Федорова. – Київ : ННЦ ІАЕ, 2011. – С. 1008.
2. Виробництво сільськогосподарської продукції в Україні та її собівартість і дохідність в сільськогосподарських підприємствах (розрахункова за 2014 р. і прогноз на 2015 р.) (січень 2015)) / Ю. О. Лупенко, В. Я. Месель-Веселяк, О. Ю. Грищенко, М. П. Душко ; за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. – Київ : ННЦ ІАЕ, 2015. – 56 с.
3. Гнаткович О. Д. Активізація інновацій у сільське господарство України. [Електронний ресурс] / О. Д. Гнаткович // Ефективна економіка : електронне наукове фахове видання Дніпропетровського державного аграрного університету. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=65>.
4. Державна служба статистики України : офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>.
5. Лупенко Ю. О. Агрохолдинги в Україні та посилення соціальної спрямованості їх діяльності / Ю. О. Лупенко, М. Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2013. – № 7. – С. 5–21.
6. Присяжнюк М. В. Ефективний розвиток аграрного сектору [Електронний ресурс] / М. В. Присяжнюк. – Режим доступу: http://www.investukr.com.ua/get-news_.
7. Ревенко М. Удосконалення державного регулювання розвитку аграрного сектору економіки / М. Ревенко // Економіка України. – 2015. – № 12. – С. 51–54.
8. Саблук П. Інноваційна модель розвитку аграрного сектору України та роль науки у її становленні / П. Саблук // Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. – 2015. – № 2. – С. 200–208.
9. Сацик В. І. Якісне економічне зростання в Україні: сучасний стан і шляхи забезпечення [Електронний ресурс] / В. І. Сацик // Ефективна економіка : електронне наукове фахове видання Дніпропетровського державного аграрного університету. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?operation=1&iid=485>.

Стаття надійшла до редакції 02.02.2017.

Сёмченко В. В., Патенко И. В. Проблемы и перспективы развития аграрного сектора Украины

В статье проанализировано состояние аграрного сектора экономики Украины, а именно: установлены перспективы и важность развития, определены ключевые проблемы и оценен современный этап развития аграрного сектора. Установлено влияние социально-экономических и геополитических факторов. Приведены приоритетные направления развития аграрного сектора, определены необходимость соблюдения агротехнологических требований, целесообразность вложения средств именно в аграрный сектор, обобщены ключевые факторы его динамического роста.

Ключевые слова: аграрный сектор экономики, сельскохозяйственное производство, современное состояние, проблемы, развитие, агротехнологические требования.

Siomchenko V., Patenko I. Problems and Prospects of Development of Agrarian Sector of Ukraine

The article analyzes the state of the agrarian sector of economy of Ukraine, namely: the prospects and the importance of development, identifies key problems and assess the present stage of development of the agricultural sector.

The author noted that agricultural sector is an important strategic sector of the Ukrainian national economy, which ensures food security and food independence of the state and gives jobs for signifi-

cant part of the rural population. However, a number of problems faced before agriculture that threaten the positive dynamics of its growth, namely lower prices on world agricultural markets, unstable economic and financial situation in Ukraine, fluctuations of the national currency, etc.

The author analyzes the state of the agricultural sector of Ukraine, namely, found that 2016 was the most difficult year for Ukrainian farmers over the past 10 years, because throughout the year we saw a decrease in production in various sectors, reducing the number of livestock and the constant increase in food prices.

Moreover, the lack of state control over crop rotation in Ukraine and the ruthless exploitation of land led to a decrease soil fertility. Number of employees on agricultural enterprises is declining rapidly.

Key problems of the agricultural sector of Ukraine is the uneven development of different forms of management; lack of regulatory and legal framework and lack of motivation for cooperation and consolidation of small farms; unstable competitive position of domestic agricultural products and food on international markets; low level of updated equipment; significant loss of production due to the imperfections of agricultural market infrastructure and others.

We show the priority directions of development of the agricultural sector, namely the introduction of prospective agricultural technologies; improve the quality of the land through the introduction of proper crop rotation, increased the mass of fertilizers; formation of highly qualified personnel and others. Determined necessity compliance with agrotechnological requirements and feasibility of investment in agricultural sector, it is generalized the key factors of its dynamic growth.

Key words: *agricultural sector, agricultural production, current status, problems, development, agrotechnological requirements.*